

נספח

התייחסות הגאון רבי שניאור זלמן מלאדי לתלונות המתנגדים

בגוף המאמר הרחבנו את הדיבור על התלונות שהיו לגדולי מחנה המתנגדים לחסידות. אמנם עיקר התלונות אנו לומדים מדברי הגאון רבי חיים מוואלאזין [להלן: הגר"ח]. ראה ב'שאלות', 'מעשיות ודעות' [!] נפלאות ושאלות נשגבות מהגאון רבינו חיים מוואלאזין, ירושלים תרנ"ו, אות פ"ח:

"אמר [הגר"ח] לקרבו שרצה להיות מכת החסידים, הזהר לשמור עכ"פ ג' דברים אלו אשר אנכי מצוך, א' שלימוד הגמרא בעיון יהי' אצלך היותר גדולה ויקרה להקב"ה אף לפלפל במיגו דרמאי ואל יפתוך בני מה לי בזה, וללמוד בכדי שידע הדין על בוריו. ב' שלא תעבור על דינא דגמרא בשום אופן. ג' ליתזהר למעה"ש [למען השם] שלא תדבר על הגדולים, ובפרט על אדמו"ר החסיד הגאון רבנו אליהו זצ"ל, ואמר תאלמנה שפתי כו'."

על אף שהגר"ח בספרו 'נפש החיים' מתווכח עם שיטת החסידות באופן עיוני, הרי שלש נקודות עקרוניות אלו שנרשמו בשמו, הן שהפריעו לגר"ח למעשה, בדרכי החסידות.¹ אבל

1 נקודות אלו כבר אמורות אצל הגר"ח בספרו נפש החיים. שער ד' של ספרו ממוקד על תלמוד תורה והוא העיקר לפני הבורא. הפרקים שבין שער ג' ושער ד' מכוונים לאלו שאין מרקדים בהלכות כפי שהן מובאות בשלחן ערוך, ואף בכל כוונות שבעולם, אם לא נעשו כדין, לא יצא ידי חובתו. גם שם בפרק ג' כתב וז"ל: "ולא עוד אלא שנמנה בדברי רז"ל בין אותם שאין להם חלק לעזה"ב לגמרי ח"ו וגיהנם כלה והם אינם כלין והם המינין והמסורות והאפיקורסין. וכן במשנה ר"פ חלק מנו את האפיקורס בכלל אותן שאין להם חלק לעזה"ב. ואמרי' בגמ' שם רב ור"ח דאמרי תרווייהו זה המבזה ת"ח ור"י ור"ב"ל אמרי שאפי' המבזה חבירו בפני ת"ח נמי אפיקורס הו' ואף אם אומר מאי אהנו לן רבנן... ה"ז בכלל אפיקורס מבזה ת"ח וגם מגלה פנים בתורה נמי מקרי ח"ו, וה"ז איבד חלקו בחיי עולם הרחמן יצילנו." שער א' המרחיב על ענין צלם אלקים וכל מעשי האדם בין לטוב ובין ח"ו להיפך, הם הם המשפיעים על הנהגת הבורא בעולמו. וזהו ענין צדיק יסוד עולם. לכן דוקא אלו העולים במדרגה ומתקרבים למקום, הם עיני העדה. הפירוש של צדיק יסוד עולם לדעת הגר"ח, הוא הוא מה שכתב בשאר הספר – תלמידי חכמים הכוללים תלמוד תורה ועשיית המצוות בדקדוק ההלכה ממש! (בשער א' מצטט דברי הגר"א כמה פעמים, ופעם אחת בשער ד'). עיקרים אלו קיבל הגר"ח מרבו הגר"א.

ואכן בחרמים שנרפסו אז, רואים שהרברים הראשונים שעלי מעוררים הם "מבטלין תלמוד תורה דרכים ופזוקין עול התורה מעל צווארם... שוהין קודם תפלתן... עד עבור זמן זמניהם של ק"ש ואף של תפלה..." (זימיר עריצים וחרבות צורים, אלקסנין תקל"ב). על אף שהיו דברים אחרים שהפריעו

כלפי אלו שנוהרו בשלשה דברים אלו, לא היתה כוונת ההתנגדות נגדם. ואכן היו גדולי תורה שהתקברו לחסידות שלא חרגו ח"ו משלשה דברים אלו, כמו הגאונים האחים רבי שמואל שמעלקא ורבי פנחס הורוביץ, ובעל 'חידושי הרי"מ', ובעל 'דברי חיים' ועוד, והרשימה ארוכה מראשית ימי הווסדה של תנועת החסידות עד ימינו אנו, ואכמ"ל.

נראה, היות ששלש נקודות אלו היו הטענות העיקריות שהפריעו למתנגדים - והויכוחים בענינים קבליים (אשר רוב ההמון לא היו קשורים להם כלל), היו רק דברים צדדיים - יצא הגאון רבי שניאור זלמן מלאדי [להלן: הגרש"ז], מגדולי התלמידים של המגיד ממעזריטש, להגיב על הטענות. לשם כך ביקש להראות שאכן החסידים, או לפחות העומדים בראשם, נוהרים ביותר בשלשה דברים אלו (ואולי המגיד ממעזריטש הוא שעורר אותו לכך - ראה להלן).

נקודה הראשונה: העיקר הוא תלמוד תורה. הגרש"ז שידע שהחסידים נחשדו בזלזול תלמוד תורה, הלך וחיבר ספר שלם על הלכות תלמוד תורה (בעילום שם - אולי כדי להשיג הסכמות מרבנים המתנגדים לחסידות - ראה בהמשך). בשער כתב: "...ומלוקט מגמרא מן הירושלמי ומכל גדולי הפוסקים... בכדי שכל אחד ירווה צמאנו וידע כל הדינים על בורי' ועל מכונו...". הוא הספר הראשון שהביא הגרש"ז לרפוס [שקלאוו תקנ"ד], ועוד לקח הסכמות מרבני שקלאוו, הרבנים הגאונים רבי חנוך העניך שיי"ק ורבי צבי הירש ב"ר מאיר, כנראה דווקא משום ששניהם השתייכו למחנה המתנגדים². וז"ל ההסכמה:

"היות ונדבה רוחו לאיש א' מיוחד להעלות ספר תלמוד תורה על מזבח הדפוס בכדי ליזכות הרבים, ולבל ישיגו גבולו הטלנו גודא רבא ושמתא דרבנן לבל ירום איש את ידו להרפס ספר הלז עד משך שלש שנים רצופים מיום דלמטה, ולהשומע יונעם ויבא עליו ברכת טוב. היום

למתנגדים, כגון ענין הצמצום שהגיב עליו הגר"ח בשער ג', הן היו רק הוספות על העיקר - אלו שזכרו על ידי הגר"ח, דהיינו, ביטול תורה, ביטול מצוות, וביטול תלמידי חכמים. ראה להלן, אגרת הגרש"ז לרבי אברהם מקאליסק, גם שם מבואר שעל דברים אלו יצאו המתנגדים נגד החסידים. כמו כן מצינו גדולים אחרים מבית מדרשו של רבנו הגר"א שיצאו להגן על תלמוד תורה וחשיבותה, כגון 'מעלות התורה' לרבי אברהם אחי הגר"א, ו'כתר תורה' לרבי פנחס - המגיד מפאלאצק (שקלאוו, תקמ"ח). רבי מנחם מנדל משקלאוו בספרו 'מים אדירים' מרחיב על גודל חיוב דקדוקי המצוות על כל פרטיה, וענין של 'צדיק יסוד עולם'. עיקר טענות אלו נכתבו על ידי זקני הגאון רבי אברהם קאצניעלנבויגן אב"ד בריסק באגרת שכתב להגאון רבי לוי יצחק מברדיטשוב עם כמה הוספות ואכמ"ל.

(על המערכה השלישית, בשנת תקנ"ז - תקנ"ז, יש לזכור באריכות, כי שם במכתב הגר"א הוזכרו טענות אחרות הקשורות לפסוקים 'ברוך כבוד ה' ממקומו' ו'ואתה מחיה את כולם'. במקום אחר נאריך בזה אי"ה ועל תגובות הגרש"ז לטענותיו בספרו שהרפס את כולם'. במקום אחר נאריך בזה אי"ה).

2 שניהם באו עה"ח בתקנת המדינה שקלאוו נגד החסידים; ראה גם הסכמתם לביאור הגר"א על משלי, שקלאוו תקנ"ח. נראה שרבנים אלו לא ידעו מי הוא המחבר. (לא כמו שכתב הרב ח. קארלינסקי שכאן הוכחה שהגאון רבי חנוך העניך שיי"ק היה מקורב לבעל התניא - ראה מאמרו על הגאון רבי אריה ליב שפיירא [מורה], חשר"מ, גליון ג-ד, עמ' ק"ב). על אף שבנו של הגר"ח, רבי פנחס וייזעס, היה מקורב לגרש"ז. כמו כן, אין יסוד כלל לתיאור הוצאתו של הספר 'הלכות תלמוד תורה' כמו שמוכח בקונטרס 'דברי הימים ההם', ואין כאן המקום לזכור בכך.

יום ג' שהוכפל בו כי טוב יום א' לחודש ניסן תקנ"ד לפ"ק פה ק"ק שקלאוו יצ"ו נאום חנוך העניך במוהר"ר שמואל זצ"ל שי"ק. ונאום צבי הירש בלא"א הרב מהר"מ זלל"ה.

נראה שכתובת הספר והפצתו היתה תשובתו של הגרש"ז על הטענה של תלמוד תורה. כלומר, גם אנחנו מחשיבים את לימוד התורה כעיקר הכי גבוה ביהדות. הגרש"ז ידע שבסוף יוודע מי הוא מחבר הספר, ואולי הדפיסו בעילום שם כדי שיתקבל הספר גם על המתנגדים כי אחרת, היה הספר נשאר רק לחסידים.

ואכן במכתבו של הגרש"ז לרבי אברהם מקאליסק משנת תקס"ו בערך (מובא ב'אגרות בעל התניא', ירושלים תשי"ג, סי' ק"ג עמ' קע"ה) מזכיר הענין של ביטול תורה, וכותב:

"...והנני מוסיף להפליא איך יכול החי להכחיש הידוע, אשר נסעתי עמו יחד לק"ק ראוונע לרבינו הגדול נ"ע בקיץ תקל"ב, והי' מתירא מפני רבנו נ"ע ליסע לתוך העיר ממש ועמד בקצה העיר ואותי ביקש להתראות עם הרב המנוח מוהרמ"מ (מויטעפסק) אשר הי' שם מכבר בק"ק הנ"ל, לבקש מלפניו שימליץ טוב עבורו לפני רבנו הק' נ"ע ליתן לו רשות לבוא אליו. ותיכף הלך הרב המנוח לרבנו הק' נ"ע ופעל אצלו. והלכתי תיכף מקצה העיר לקרוא לו והלכתי עמו ביחד לחדר רבנו הגדול נ"ע, ועיני ראו ואזני שמעו אשר דבר אתו קשות על רוע הנהגתו לאנ"ש במדינת רוסיא (כי הרב המנוח הי' איתן מושבו אז בק"ק מינסק) אשר כל היום היתה שיחתם בהוללות וליצנות וגם להתלוצץ מכל הלומדים ולבזותם בכל מיני בזיונות בפריקת עול וקלות גדולה, וגם להתהפך תמיד בראש למטה ורגל למעלה (שקורין קוליען זיך) בשווקים וברחובות ונתחלל שם שמים בעיני ערלים וגם בשאר מיני שחוק והיתול ברחובות קאליסק. ובחורף תקל"ב אחר הויכוח שהי' בשקלאב לא מצא מענה ע"ז ועל כיו"ב. וכתבו חכמי ק"ק שקלאב להודיע להגאון המנוח דווילנא עד שהכניסו בלבו לדון דין מורידין ח"ו, וכדין אפיקורס מבזה ת"ח, ועל ההיפוך ברגלים למעלה אמר שהוא מן הפעור כו'. וכתבו כן מווילנא לבראד והדפיסו שם קונטרס 'זמיר עריצים' בקיץ הנ"ל. והיתה מזה צרה גדולה לכל הצדיקים דוואלין ולא יכלו לישב בבתיהם, ונאספו כולם לק"ק ראוונע בעת ההיא לרבנו הגדול נ"ע לטכס עצה. ולזאת היתה יראתו לנסוע תוך העיר שלא יצא הקצף עליו ח"ו מרבנו הגדול. וגם המגיד מזלאטשוב הי' שם בעת ההיא והמליץ טוב עבורו אצל הה"מ נ"ע, כידוע לי הכל ומילתא דעבידא לגלוי, והנה מודעת זאת כי כל צוק העתים שעברו עלינו בשנת תקנ"ט הי' על פי ב"ד שסמכו ראשם ורובם על חתימת יד הגאון דווילנא דשנת תקל"ב כמפורסם שם."

רואים איפוא, שגם הרב בעל התניא התלונן על חסידי קאליסק, ודוקא על הביטול תורה, פריקת עול, ובזיון תלמידי חכמים שעשו (ראה בהמשך). הגרש"ז הבין שעיקר התנגדותו של הגר"א היתה על עון ביטול תורה ובזוי לומדיה, ולכן חיבר ספרו על הלכות תלמוד תורה, כמו שכתבנו. שיטת הרב מלאדי בספרו זה, מחמירה ביותר בענין מצות תלמוד תורה³.

נקודה השנייה שהזכיר הגר"ח, שלא לעבור על דינא דגמרא בשום אופן. נראה שהסיבה שהתאמץ הגרש"ז לכתוב "שלחן ערוך" היתה כדי להראות שגם החסידים מקיימים את המצוות בכל דקדוקיהן ופרטיהן, לכן האריך הגרש"ז לפרט כל הלכה והלכה בכל היקפה ולסכם את ההלכה למעשה. הרי זה ברור ואין צריך לפנינו שהגרש"ז עצמו קיים כל מצוה ומצוה עד דקדוקה האחרון.⁴

ו"א (רא"ש פ"ב דברכות ובי"ש) שאם הוא בענין שאם יפסיק ויבטל לימודו לרבים עכשיו לא יוכלו להתאסף עוד ללמוד להם אחר שיקיימו המצוה אין לו להפסיק אפילו למצוה של תורה ולפיכך במקום שהרב דורש בשבת (מ"א סי' ר"ץ) במנח' ואירע אונס שנתאחר מלדורש לא יניח מלדורש וכן לא יפסיק באמצע מפני קיום סעודה שלישית והוא שדורש ומורה לעם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו ולהכניס בלבם יראת שמים, ולא כמו שנוהגים עכשיו, וי"ח (א"י שם) ע"ז ואומרים שכל ענין אין ת"ת אפי" של רבים דוחה שום מצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים ואפילו היא מצוה קלה של דבריהם... וכן עיקר אא"כ הדורש הוא אדם גדול שמחזיר העם בתשובה בתוכחתו לעזוב דרך רשע ולשוב עדה לעבדו באמת שזה שקול כנגד ידיעת התורה... אבל אם הדורש לא הגיע למדה זו צריך להפסיק כדי להתחיל סעודה שלישית קודם שקיעת החמה וכן צריכים הרבים להפסיק לימודם למצות תפלה אם השעה עוברת אע"פ שתפלה מר"ס הואיל וכולם חייבים בה... (שם י"ז ע"א – ע"ב). חוץ מענין תלמוד תורה כאן, מכניס הגרש"ז ענין ביטול דינים ומנהגים המפורשים בשלחן ערוך. והדברים מובנים מעצמם ואכמ"ל!

[אגב: ראה מה שכתב הגאון רבי יוסף חיים מבגדד, בעל ה'בן איש חי' בספרו 'בן יהודע', סנהדרין צ"ט ע"ב ד"ה ואינו יודע אם לעמל פה או לעמל מלאכה, וז"ל בא"ד: "ולפי" דרשנין לעמל ר"ת ללמוד ע"מ ללמד, ועדיין אינו יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה, פירוש הכתוב אומר פיהו ולימוד התורה הוא בפה, וגם שיחה זו תפילה היא בפה, ודרשנין נמי לעמל ר"ת ללמוד ע"מ לשיח ר"ל להתפלל, והיינו ענין המחלוקת שיש בין דעות אשכנזים פרושים לאשכנזים חסידים בזמן הגאון רבנו אליהו מוויילנא ז"ל והרב החסיד רבי ישראל בעל שם טוב ז"ל, דלפי דעת אשכנזים החסידים הוא צריך שיחפלו כל התפלה מן פרשת העקדה עד עלינו לשבח ככוונה גדולה שלא יציא מפיהם תיבה אחת בלי כוונה, ואע"פ שע"י כך צריכים להאריך ביותר ויעבור רוב שעות היום בשלש תפלות, ולא יסור זמן לעסק התורה כי אם דבר מועט לית לן בה, כי העיקר היא הוא שיחת התפלה, ודעת הפרושים להתפלל דרך ממוצע כדי שלא יאריכו זמן הרבה בחפלה, וישאר להם זמן מרובה בשביל עסק התורה, ומסיק [שם בגמרא] כדעת הפרושים, כשהוא אומר לא ימוש ספר התורה הזה מפ"ך, הרי אומר לעמל תורה נבדא". נראה שלפי דעת הגרש"ז לא נחלקו בזה, אלא גם לפי דעתו העיקר הוא עמלות בתורה על אף הדגש על חפלה.]

4 בדורות הבאים נמצאו כאלה הדוגלים בשמו, אשר שינו מדבריו בהרבה ענינים, בטענה שהרב כתב ספרו "לשאר העולם" אבל לא להם – שהרי הם יודעים רצון הבורא (ראה מה שכתבנו בנזק המאמר בהערה 30)! אין קשר בין הרב בעל התניא למתיימרים בשמו כיום, לדוגמה בחלק אורח חיים סי' נ"ח בהלכות ק"ש ס"ק ד': "ומצוה מן המובחר שלא לקרותה מיד שהאיר היום כשיעור שנתבאר אלא כוונתקין שהיו מכוונים לקרותה מעט קודם הנץ החמה כדי שיסיימו קריאת שמע וברכותיה דהיינו גאל ישראל עם הנץ החמה שאז הוא זמן תפלה לכתחלה כמו שיתבאר בסימן פ"ט ויתפללו מיד כדי לסמוך גאולה לתפלה ומי שיוכל לכרך לעשות כן שכרו מרובה ומובטח לו שהוא בן עולם הבא". וראה שם בסי' פ"ט סק"א: "... ולכן צריך ליזהר בחורף להשכים להתפלל בענין שיגמרו תפלת י"ח קודם שליש היום...". ושם ס"ק ג': "כיון שהגיע זמן תפלה דהיינו משעלה עמוד השחר אסור לאדם להקדים לפתח חבירו ליתן לו שלום...". ושם ס"ק ד': "אסור לאדם להתעסק בצרכיו קודם תפלת י"ח בשחר כדי שלא יפנה לבו לשום דבר עד

לפי הקדמת בניו של הגרש"ז, הוא התחיל חיבורו של השלחן ערוך בשנת תקל"ב⁵ על פי פקודתו של רבו הרב המגיד ממעזריטש, וז"ל: "והיחה התחלתו בהיותו יושב בשבת תחכמוני במקום תחנות של הרב הקדוש הנ"ל, שם הואיל באר את התורה בהלכות ציצית והלכות פסח ושניהם נגמרו שמה עד בואם שמה הני תרי צנתרי דדהבא שבת אחים יחד הגאונים המפורסמים קדושי עליון עמודי עולם הרב מוהר"ר שמעלקא ואחיו הרב מ"ו פנחס נ"ע טרם נסיעתם על כסא הרבנות למדינת אשכנז... לנגד עיניהם כתבי אמו"ר בשני ההלכות הנ"ל וקלסוהו ושבתוהו". גאונים אלו נסעו לאשכנז בשנת תקל"ב בערך. יתכן שהרב המגיד צווה לגרש"ז לכתוב שלחן ערוך לסכם ההלכות, כתגובה לטענת המתנגדים נגד החסידים, שהם לא מדקדקים בהלכה. גם הזכרת שני האחים הגאונים כמסכימים על עבודת הגרש"ז, נראה שמטרתו להוכיח שאף אלו שהיו מקובלים על כל החוגים כולל המתנגדים⁶, גם הסכימו על חיבורו של הגרש"ז.

שיחפלל...". ושם ס"ק ה' – ו': "אסרו חכמים לאכול או לשותות משעלה עמוד השחר עד שיתפלל י"ח... אם התחיל לאכול קודם עלות השחר צריך להפסיק משעולה עמוד השחר ואע"פ שבתפלת המנחה א"צ להפסיק...". ובס"ק ז': "אפילו ללמוד אסור משהגיע זמן תפלה... (ראה ההמשך ובס"ק ק"ו ס"ק ד'). ראה גם ס"י תרל"ט ס"ק ד': "כיצד מצות ישיבת סוכה שיהיה אוכל ושותה וישן ויטייל וידור בסוכה כל שבעת הימים בין ביום בין בלילה כדרך שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה...". ושם ס"ק ז': "אוכלין אכילת עראי חוץ לסוכה אבל אסור לישן אפילו שינת עראי חוץ לסוכה...". ושם בס"ק ח' – ט': "במקומות הקרים שיש צער לישן בסוכה מחמת הקור... אין צריך לישן בסוכה... ועכשיו נהגו העולם להקל בשינה שאין יושנים בסוכה רק המדקדקים במצות ויש שלמדו עליהם זכות למי שנשוי אשה שחייב לשמח את אשתו ברגל וגו' פטורות מן הסוכה... ומכל מקום טוב להחמיר שיהיה לו סוכה מיוחדת שיוכל לישן שם עם אשתו ויקיים שתי המצות...". אין ספק שהרב קיים כל מה שכתב בספרו.

5 היא השנה שבה התחילה ההתנגדות לחסידות בפועל, ובה בשנה הרפיסו המתנגדים את ספר הפולמוס 'זמיר עריצים וחרבות צורים' (באלעקסנין) נגד החסידות.

6 ראה 'זמיר עריצים' להרב המגיד רבי דוד ממאקוב, ווארשא תקנ"ח (ספר פולמוסי נגד החסידים): "והגאון המנוח מוהר"ר שמואל שמעלקי אב"ד דק"ק נ"ש אשר הפתאים מכנים אותו בשם חסיד ישחקע הדבר, פוק חזי איך היה מנהגו וראשית דרכו קיים אדם כי ימות באוהל ולא עבר עליו חצות לילה בשינה והלך בדרכי התורה בגדול החל ובקטן כלה לא הניח דבר מדברי רז"ל ומנהגי אר"י וללה"ה ושאר ספרי קבלה זכותו יגן עלינו" [שם דף ט"ו ע"א]. "ואין אני טועה ח"ו על הכשרים ויראים שבהם אשר אלו החסידים הוציאו עליהם שם רע לכוונת אותם בשם חסידים וכמ"ש על הגאון הצדיק האמיתי המנוח מו"ה שמעלקי אב"ד דק"ק נ"ש ועל אחיו הגאון הגדול מוהר"ר פנחס אב"ד דק"ק פ"פ דמיין הש"י יאריך ימיו שהגאונים הנ"ל נמנים עמהם להיות בעצה ובסיעה אחת ועל זה סומכים והם עטרה לראשם. אבל שקר הם אומרים וישחקע הדבר והם מלהוכיח מה לתבן את הבר ואור לחושך וכגבזה שמים מארץ כן גבזה וגו' על אלה נאמר... ועל הצדיקים הנ"ל נאמר ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום והגאון מ' שמעלקי יבוא שלום ינוח על משכבו ויצרור בצרור החיים ויעמוד לגורלו לקץ הימין" [שם כ"א ע"ב];

ראה גם יעקב כ"ץ, 'הלכה וקבלה', ירושלים תשמ"ד, עמ' 357.

אגב: כאן מקום להעיר על מוצאי דיבה שיצאו לאחרונה לחרף ולגדף את הרב המגיד ממאקוב, ולא נתקדרה רעתם עד שכינוהו בתואר משכיל ועור, היות שהיה מחריפי המתנגדים בשעתו. אולם, ראה בתשו' חמדת שלמה אבן העזר סי' ד', ושם מתארו: "לידידי הרב המאוה"ג החריף וכקי הצדיק המפורסם כבוד מו"ה דוד נ"י מ"מ דק"ק מאקאווע". בסוף התשובה כותב: "ומובטחני ביראתו וצדקתו כי יקח מועד

ראה גם בהקדמת בנו של הגרש"ז וממלא מקומו, האדמו"ר רבי דוב בער זצ"ל, לחלק א' של השולחן ערוך (קאפוסט תקע"ו) שכותב: "אשר לא פעם ושתיים שמעתי מפי רוח קדשו ז"ל, שאם יגמור ה' בעדו יצוה... ללמוד בהלכות בטעמיהן ולהיות בקיאים בהם עד שתהא כל הלכה שגורה בפייהם. ועל זה אמרו רז"ל, השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העוה"ב, שהן הלכות בטעמיהן הברורים למעשה, שזהו אמיתית גלוי רצון העליון להביאו בפועל ממש."

ובנוגע לנקודה השלישית, להיזהר שלא לדבר על הגדולים ובפרט על אדמו"ר החסיד הגאון רבנו אליהו, הלא ידוע כמה נזהר הגרש"ז שלא לדבר דבר רע ח"ו על רבנו הגר"א, שעל אף חילוקי דעות, ידע להעריך את הגאון. בכל אגרותיו, בכל מקום שמזכיר את הגאון, מזכירו בכבוד ובתוארים חשובים.

ראה למשל אגרת נ"ו בספר 'אגרות בעל התניא', (ירושלים תשי"ג): "הנה מראשית כזאת הודענו והלכנו אל הגאון החסיד נ"י להתווכח עמו ולהסיר תלונותיו מעלינו..." (עמ' צ"ה). "...ותלו עצמן באילן גדול הגאון החסיד נר"ו" (עמ' צ"ו). "...דוודאי חשיבותם כלא ממש חשיבא קמי' להכריע נגד דעת הגאון החסיד אשר ישים בפי שלוחו ר' סעדי' אשר יאמר הכל בשם רבו ודאי לא מרעת עצמו... ולפי הנשמע אין במדינות ליטא מי שירום לבבו שלא לבטל דעתו מפני דעת הגאון החסיד ולאמר בפה מלא אין בפייה נכונה ח"ו... אשר לפי הנשמע במדינותינו מתלמידיו אשר זאת היא תפיסת הגאון החסיד על ספר ליקוטי אמרים ודומיו... וידוע לנו בבירור גמור שהגאון החסיד נ"י אינו מאמין בקבלת האריז"ל בכללה, שהיא כולה מפי אליהו ז"ל רק מעט מזער מפי אליהו ז"ל והשאר מחכמתו הגדולה, ואין חיוב להאמין בה כו' וגם הכתבים נשתבשו מאוד כו'..." (עמ' צ"ו – צ"ז).⁷

שם, אגרת נ"ז: "...וגם הזקנים לפי הנשמע אומרים שנתלים באילן גדול כמפורסם לרבים שיחיד בדורו הוא..." אגרת ס"ח: "...אשר לזאת גם בשנה דאשתקד אחר פטירת כ' הגאון ז"ל מווילנא, כתבתי אזהרה נוראה לכל סיע"מ (סיעת מרחמינו) שלא לספר אחר מטתו של ת"ח שום שמץ דופי ושמצה דשמצה, בלי שום הוראת היתר בעולם. אך הפעם עתה בצוק העתים שעברו עלינו למיחש מבעיא שמא הותרה הרצועה ח"ו, מחמת שאנשים רבים נתלים באילן גדול ה"ה כ' הגאון החסיד המנוח ז"ל, ע"כ באתי שנית באזהרה כפולה ומכופלת לכל סיעת מרחמינו הקרובים והרחוקים בכל מקומות מושבותם, בלי שום מורי היתר לעצמו לפתוח פה ולשון על כבוד התורה כ' הגאון החסיד ז"ל... וגם לרבות שאר ת"ח וכל לומדי תורה יברך ה' הקטנים עם הגדולים אף שאינם מסיע"מ, וחלילה ליתן בהם שום שמץ דופי ח"ו לא בריבור ולא במעשה רבא או זוטא ח"ו" (עמ' קט"ז).

לשפוט מישרים ויקבל האמת ממי שאמר, ות"ל כמוהו כמוני אוהב לאוהבי תורה האמת ושלוש כנפשו ונפש ידיך, הק' שלמה זלמן מפוזנץ".

7 [בענין זה, ודעת הגר"א בזה, ראה מש"כ הגר"ח מוואלאוין בהקדמתו לביאור הגר"א לספרא דצניעותא, ווילנא תק"פ]. אמנם, אין להוכיח מאגרת זו, כי הרי היא נדפסה לראשונה בספר 'מצרף העבודה', קניגסבורג תרי"ח, והספר עצמו מזויף מתוכו.

אגרת קי"ז: "והנה בהיות הרב הגאון מהר"ח נ"י אב"ד דק' ווילאזין במדינתנו בשנת תקס"ג שמעו מפיו כמה נגידי מדינתנו שאינם מאנ"ש כלל וכלל שאמר בשם רבו מובהק הגאון המנוח החסיד ז"ל שאין שום איסור בשחיטת סכינים מלוטשים עפ"י הדין השנוי בגמרא ופוסקים... הנה ברבות השנים אחר פטירתו של הגאון המנוח ז"ל זכות תורתו עמדה לו ולכל המסתופפים בצלו..." (עמ' ר"ה).

אגרת קל"ז: "הנה לא טובה השמועה אשר שמעה אזני, קול ענות אנכי שומע מצעירי הצאן אשר השמיעו במרום קולם ויקומו לצחק ושחו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ לשפוף בוז וקלון על כל תופשי התורה יודעים ולא יודעים אשר אינם מהאנשים השלמים אתנו לומר כי העדה שלנו לברכה קדושה, ח"ו הם מלהזכיר כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה'." (ראה שם בהמשך על עוד ענינים נוראים שעליהם מוכיחם הרב). הגרש"ז מסיים: "וכל אשר לא ישמע לדברי אלה עלי להרחיק מעלי בכל יראה וימצא בגבולינו על שב ורפא לו" (עמ' רל"א).

רק באגרת אחת אנו מוצאים התייחסות שונה אל הגר"א. ראה שם, אגרת ס"ו (עמ' קי"ז). האגרת מיוחסת לגרש"ז ונכתבה לגאון רבי פנחס הלוי הורוביץ בעל ה'הפלאה' [להלן: הגר"פ]. שם נראה כאילו הגרש"ז כותב בזלזול על הגר"א. אבל מתוך עיון במכתב נראה שאינו מעשה ידי הגרש"ז ח"ו, אלא מכתב שנכתב אחר פטירתו על ידי אחר, מעין האגרות של גניזת חרסון. מקור המכתב מוטל בספק, והוא נדפס לראשונה ב'בית רבי', ואף המחבר 'בית רבי' מתקשה במכתב ומנסה ליישבו בדוחק⁸. נראה שהמכתב אינו מקורי ולא יצא מתחת ידו של הגרש"ז.

הא לך כמה הערות על הסגנון וענייני הדברים המוזכרים במכתב זה:

(א) בכותרת נכתב: "...ורב שלום עד בלי ירח, ולכל המסתופפים בצלו צל החכמה תחיי חיים וברכה, ברוך בכלל וברוך בפרט בניו המסולאים הרבנים הגדולים ה' עליהם יחיו." לבעל ההפלאה היו שני בנים, אולם רק אחד מהם, הגאון רבי צבי הירש, שימש כרבנות בתור ראש ישיבה בישיבת אביו בפרנקפורט, ואחר פטירת אביו מילא מקומו בתור אב"ד. לא ידוע כלל על קשר בינו לבין הגרש"ז, והוא נמנה דוקא על חוג המתנגדים לחסידות. השני, רבי מאיר יעקב, נפטר עוד בחיי אביו בשנת תקמ"ה, זמן רב קודם שנכתב האגרת הזאת!

(ב) "...ורחב לבבי בהעלותי על לבי חבה יתירה הנודעת לי ממר שהוא רבא דעמי" שי מימי קדם בק"ק מיזעריטש וק"ק ראוונא ונמנתי במנין שלו וזכיתי לקבל ברכתו סלה מדי שבת בשבתו." המשמעות היא שהגר"פ היה אצל הרב המגיד גם במעזריטש וגם בראוונא, דבר שלא היה ולא נברא. הרי בעל ההפלאה למד אצל המגיד ממעזריטש רק תקופה קצרה ביותר. נוסף לזה נראה מתוך דברי המכתב שכשהגיע הגר"פ לרב המגיד ממעזריטש, עשה לעצמו מנין נפרד, כמו האדמו"ר"ם של תקופה יותר מאוחרת, שהיו נוהגים בהיותם בערים אחרות לעשות מנינים נפרדים לחסידיהם. לא כן הגר"פ, שלא היה אדמו"ר ולא היו לו

8 ראה 'בית רבי', מהדורת ברדיטשוב, תרס"ג, עמ' 72 הערה א', ועמ' כ"ז הערה ב'.

חסידים, אלא היה רב. מסתבר שכאשר הגיע אל המגיד, היה מתפלל אצלו ולא היה מסדר מנין פרטי, ומי יעז לעשות מנין נפרד במקום המגיד! גם לא יתכן שהגרש"ז היה עוזב את רבו הגדול להתפלל אצל הגר"פ, שהיה אז בגיל ארבעים בערך.

ג) "...ההולכים אחרי דעת רבם הידוע אשר התיר דמינו כמים בשנת תקל"ב". בשום מכתב לא מבטא הגרש"ז בלשון זה על הגר"א ח"ו, וכיחוד במכתב אל הגר"פ שהיה מעריך את הגר"א ביותר, כפי שנוכח במקום אחר.⁹ וכי יכתוב הגרש"ז לשון כזו למי שאינו יודע מה דעתו על הגר"א? ובנוסף, הרי הגרש"ז באגרות אחרות לא מאשים את הגר"א בהתרת דמיהם (וכבר עמד ע"ז בעל 'בית רבי').

ד) במכתב נאמר שהגרש"ז ממליץ על רבי משה מיזלש שנתקרב לאנ"ש, "...והשלח נפשו מנגד להיות נרדף רדיפות מלאות מהם ומהמונם בשנאת חנם ואיבת עולם בדרכם ובעלילותם המפורסמות לירד לחייו ממש בלי תת חנינה ומזון ומח"י לנפשות ביתו... בכדי שיוכרח להיות נע ונד בארץ נודד ללחם א"י...". אין יסוד לסיפורים אלו. ר' משה נמנה על שמי ק"ק ווילנא עד עלותו לארץ ישראל, ולא לקחו פרנסתו. הרי בא על החתום באיסור להוציא כתבי הגר"א בלי אישור הב"ד, בשנת תקנ"ח, ונדפס בביאור הגר"א על יונה בשנת תק"ס. ואף שנתקרב אל הגרש"ז לא הפסיק להעריך את הגר"א. אצלו שניהם היו גדולי עולם. אין שום מקור שר' משה היה נרדף מהמתנגדים (ראה מה שכתבתי ב"שורון, כרך ט', עמ' תשי"ז, הערה 23). אכן, רבי משה ברח בתקופה יותר מאוחרת לארץ אחרת מסיבות פרטיות, ובמקום אחר נאריך בזה.¹⁰

ה) המכתב מסיים: "...למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו", כבר כתבנו שבעת כתיבת המכתב היה חי רק בן אחד של ההפלאה, הגאון רבי צבי הירש, שלא ידע ולא הכיר את הגרש"ז. גם לשון "ממלכתו" משמע שהיה לו איזו אדמו"רות! כמו כן חתימתו "שניאור זלמן בן רבקה" כאילו מבקש להתברך מאדמו"ר לא מצינו בשום מקום אחר. בקיצור: אין ספק כלל שמכתב זה לא יצא מידי הגרש"ז, והוא המצאה מאוחרת שייחסו לגרש"ז כדי לגייס את בעל ההפלאה למערכתם נגד המתנגדים, דבר שלא עלה על דעת הגר"פ, על אף שהיה מתנהג בחסידות.

9 [ראה מש"כ באריכות הרב ישכר דוב קרדוזר הי"ו בענין זה – ואין כאן מקומו].

10 ראה גם באגרות בעל התניא, אגרת נ', עמ' ע"ו, מכתב שכתב הגרש"ז לרבי משה מיזלש בענין המחלוקת שהיה לו עם עוד אחד מאנשי חב"ד, ר' מאיר רפאליס. בספר אגרות בעל התניא מובא הסבר על המכתב מאת ר' יוסף יצחק שניאורסון מליובאוויטש. לפי הסבר זה, רבי משה מיזלש דרש לצאת לריב בחוץ יד עם המתנגדים, וחלק על המתונים מבין החסידים בוויילנא שהשתדלו להביא שלום בין החסידים והמתנגדים. הדברים תמוהים ביותר, שהרי המכתב הוא משנת תקנ"ו, ועוד בשנת תקנ"ח חתם רבי משה מיזלש על האיסור להדפיס כתבי הגר"א בלי רשות, כאמור. אילו היה ר"מ מיזלש כה קיצוני בהתנגדותו לגר"א ולמתנגדי החסידות, כדאי לא היו מחתימים אותו על האיסור (כידוע, כל כתביו של רייצ"ש על תולדות החסידות ככלל, ועל המאבק בין החסידים והמתנגדים בפרט, מפוקפקים מאוד, בלשון המעטה).

בדרכו של הגרש"ז להזהר בכבוד תלמידי חכמים ובמיוחד בכבודו של הגר"א, הלך גם נכדו הגאון רבי מנחם מנדל בעל ה'צמח צדק'.¹¹ הוא מרבה להביא את הגר"א כפסקיו ותשובותיו ולפלפל בדבריו, להשיג עליו ולהביא סייעתא לדבריו כדרכה של תורה.¹² אכן תמיד מביא בדרך כבוד, לדוגמה: 'צמח צדק - פסקי דינים', חלק חו"מ, ווילנא תרמ"ד, דף ס"ט ע"ב, ד"ה עיטוף, "...והגר"א הביא מנדרים (דמ"ט) שעטני מעיל. ואנכי בעניי לא זכיתי להבין דבריו הקדושים...".¹³ צילום מספר זה נעשה בשגהאי תש"ו, כצורתו ממש.¹⁴

11 ראה מה שכתב בשו"ת צמח צדק חלק או"ח סי' ע"א על הגאון בעל שאגת אריה נרבה של מין שלא השתייך לחסידים: "ועם היות כי מי אני להשיב על הגאון הש"א דמרתתי כל גופאי מפלפולי דיליה וכל הש"ס כשולחן ערוך לפניו..."; ראה גם שם, חלק יו"ד סי' נ"ו בסוף: "...וגדולה מזו התיר הגאון מופת הדור ר' עקיבא איגר נ"ל..." - ראה להלן, הערה 13 בסוף.

12 ראה למשל, שו"ת צמח צדק או"ח סי' ד' סק"ב: "...וראיתי בביאור הגאון ז"ל..."; שם, סי' י"א סק"ה: "...גם בביאורי הגאון ז"ל..."; שם, יו"ד סי' פ"א: "...ועי' בש"ע של הגאון מוילנא...". שם סי' רמ"ז: "ובביאורי הגאון ז"ל מוילנא...". שם אה"ע ח"ב, סי' קע"ז: "והנה ראיתי בביאורי הגאון מוילנא ז"ל...". סי' רצ"ה אות טו: "וראיתי בביאורי הגאון מוילנא ז"ל...". סי' ש"ה אות א: "ובביאורי הגאון מוילנא ז"ל...". צמח צדק על משני נדה פ"ב מ"ה: "ובביאורי הגאון דוילנא... משמע ג"כ...". ומביא עוד עשרות פעמים.

13 וכן הוא נוסח המקובל - ראה ספר 'אפיקי מגינים', ווילנא תרס"ט, [ח"ב דף ע"א ע"א], בהגהות אח המחבר, רבי דניאל פיינברג ז"ל:

"סי' ח' בבאור הגר"א סק"ד, ו"א כו' כיון שאין בו עיטוף וע' לעיל סי' ד' סכ"ב ובנדרים מ"ט ב' שעטני מעיל ור"ן ור"א שם. נ"ב פשוט דכוונתו דהביא ראי' דיש לברך כפי המעשה להכי הביא מקדם מסי' ד' סכ"ב מברכת על נקיות ידים ושוב מביא מהא דנדרים שביך שעטני מעיל וכמ"ש הר"ן והרא"ש שם שהי' חשוב בעיניו כמעיל הרי דבירך כפי המעשה. וע' ברמ"א [בדמשק אליעזר]. והרב בעל צ"צ בלקוטים בסופו במחכ"ת לא ירד לכוונה זו ולכן כתב על דברי הגר"א, ואנכי בעניי לא זכיתי להבין דבריו הקדושים, עש"ה."

במקום אחר נאריך בע"ה בביאור דברי הגר"א ודעת הגאון בעל 'צמח צדק'.

14 אכן נמצא תופעה מעניינת. בהוצאת קה"ת של הספר 'צמח צדק - פסקי דינים' של שנת תש"ט, שינו עמוד זה, מחקו את המשפט "ואנכי בעניי לא זכיתי להבין דבריו הקדושים", ובמקום השורה הזאת, מוצאים את התיבות: "ואינה תשובה."

הגאון רבי יצחק הוטנר, בעברו על הספר, הרגיש בשינוי שנעשה, וכתב להם מכתב בשנת תשי"ד לברר למה שינו מדברי בעל ה'צמח צדק' (כך ממשפחת הגר"י הוטנר זצ"ל, שיש להם את המכתב המקורי - ואני תמהה למה השמיטו את שמו). הוא קיבל תשובה בלשון זו:

"במענה על מכתבו מביא אר"ר (שממהר הנני לענות עליו שלא בהתור) כדי למנוע הוצאת לעז וכו'... והעובדה היא שגם בהוצאה הראשונה הי' כתוב 'ואינה תשובה' ונמצא ת"י וממנו עשו פוטו, ודחצא חרשה של קה"ת וכמ"ש בהקדמה. ומעשה שהי' כך הי', וכמו ששמעתי מכ"ק מו"ח (רייצ"ש)... אשר המדפיסים בוויילנא (ולא שמעתי ברור אם הבחור הוצעזע והמפקחים עליו אם גם המו"ל) שכידוע היתה אז בעת ההיא דהדפסת הפסקי דינים עיר מבצר של המתנגדים... הנה השתמשו בהזדמנות זו לזייף ובמקום 'ואינה תשובה' הדפיסו הנוסח שמעתיק כת"ר וכשהגיעו הטופסים הראשונים לליובאוויטש הנה אחזו בכל האמצעים הנחוצים וחזרו והדפיסו את העמודים האחרונים בהנוסח של ה'צ"צ ומוכן אשר לא היתה בידי לבער את כל הטופסים עם הנוסח המזויף, עד כאן סיפור של... מו"ח...". (ראה שם בהמשך ב'אגרות קודש', אגרת ב' חפז).

הכבוד שהיה לבעל הצמח צדק לגדולי תורה – לא משנה מאיזה מחנה – היה להפליא.

אולם, הסיפור לא נגמר כאן. כעבור שנה, יצא לאור ספר 'תולדות הגר"א' על ידי י.ל. פישמאן-מימון, ושם בעמ' ע"ג כותב: "...משום זה אין כל פלא כי רבי מנחם מגרל האדמו"ר מלובוויץ (בעל הצמח צדק ונכדו של בעל התניא) היה מתייחס בכל יראת הכבוד והרוממות אל הגר"א, וספרי השלחן ערוך עם ביאורי הגר"א כמעט שלא זזו מעל שלחנו (ראה לדוגמה בספר 'צמח צדק'... בסוף הספר דף סט, ע"ב, שמביא את דעת הגר"א בנוגע לעטיפת הטלית והוא מסיים בדברים אלו: 'ואנכי בעניי לא זכיתי להביא את דבריו הקדושים', עיין שם – העירני על כך ידידי הרב אברהם חן שליט"א)." עיין שם בהמשך. רבי אברהם חן נמנה על חשוכי חסידי חב"ד. רבי אברהם זה, קיבל מכתב מן המו"ל של הצמח צדק (תש"ט), בתגובה לדבריו (שם, אגרת ד' תש"ג):

"ט' אלול, תשט"ז, ברוקלין.

מחות' הרה"ח דן הרעיון ענף עץ אבות מו"ה אברהם יהודא שי' שלום וברכה... בתוך הספרים שקבלתי לא כבר נמצא גם הספר תולדות הגר"א, ותמהתי למצוא שם ציון בשם כת"ר למ"ש בפסקי דינים להצ"צ בסופו בהנוגע להגר"א, ואם הייתי מוצא זה בשמו של אחר לא הי' מפליאני הדבר, אבל בידעי עד כמה מייקר הוא הסיפורים הקשורים בנשיאנו הק'... ששמע בבית אביו ע"ה, הנה פלא גדול בעיני איך נתקבל אצלו ענין שהוא בהיפך הגמור והמוחלט מיחסו של אדמו"ר הצ"צ בעיני תורה שלבו בזה כלב הארי, ועיין בפסקי דינים להצ"צ בסיומו למ"ש בהנוגע להוראת אדמו"ר הוקן, והגם כי מי אני כו' מ"מ תורה היא וכו', אף שבדאי דבריו היו קדושים בעיניי [?] הצ"צ, ואיך זה אפשר למה שכתב בענין שציין כת"ר, והוא ע"ד המסופר ע"ד אחד הגדולים שכשאלו לו איזה ענין בשם הרמב"ם, אמר, שלא נמצא זה בשום מקום, והוסיף שלא מפני בקיאותו שוללו בהחלט אלא שכיוון שהוא היפך השכל אי אפשר שיכתוב הרמב"ם דברים אלו.

וגופא דעובדא הכי הוה, ששמעתי מפי כ"ק חמי אדמו"ר: הפסקי דינים נדפס בוויילנא ששם היתה יד המתנגדים בעת ההיא תקיפה, ובפרט שהי' בין גברא לגברא בלויב'.

והבחור הזעזער הוסיף תיבות אלו שאותם ציין כת"ר [נש] להעיר שבמכתב להגר"א הוטנר הנ"ל, הוא לא היה בטוח מה אמר לו חמיו – אם היה הבחור הזעזער ש'שינה' או המו"ל, וכאן כותב כדבר פשוט שהיה הבחור הזעזער – ד.ק.] ותיכף כשיצא מבית הדפוס ומצאו ההוספה, הנה ברוב הטופסים הספיקו לתקן את זה, ורק במספר מעט נשאר, וכדמוכח מרוב הטפסים שהוצאה זו עצמה [?], ודוקא בחדשים האחרונים שכמה מהמתנגדים שיירי תקופה ההיא התחילו עוד הפעם להתקנא בהפצת החסידות, ואוחזים באמצעים מבהילים לעכבה (עד כדי גירוש תלמידים משיבה בשביל שמצאום לומדים תניא וכיו"ב וכרגילות השנים האחרונות אין איש שם על לב), הנה מצערת שגיאה הנ"ל, אף כי שגיאות מי יבין.

תח"י ביכעל כת"י (מעתיק, גוף כת"ק נשאר מעבר לים) של חלק הפס"ד הנ"ל וכמובן אין שם שורותיהם אלו.

ואני הקורא משתומם, האם אז בוויילנא היו מתנגדים בדפוס ראם שישנו את לשון הכתוב? הרי הדפיסו שם הרבה ספרי חסידות ושאר חלקי הצמח צדק – אם היה מבצר של מתנגדים למה הדפיסו החסידים את ספריהם דוקא שם ולא בשאר דפוסים שהיו ברוסיה ובפולין? הרי ספר 'תניא' שממנו מצלמים עד היום, נדפס דוקא אצלם!

יותר מזה, האם יעלה על דעת מישהו שהבחור הזעזער שמסדר את האותיות, יושב וחושב איך להכניס דברים לכבוד הגר"א? וכן מה שכתב 'בין גברא לגברא', היינו שלא היה אז אדמו"ר בלויבאוויטש, בין פטירת ר"ש להנהגתו של רש"ב, הרי גם זה אינו, שהרי היו אז עוד בנים גדולים של הצ"צ שנהגו באדמו"רות לחסידי חב"ד במקומות אחרים חוץ מלויבאוויטש! חסידי חב"ד התפלגו בין כל הבנים, ולא

ראה בספר 'שו"ת אילה שלוחה' לגאון רבי נפתלי הירץ קלצקין אב"ד אושפאל (אביו של

היה נ"מ כל כך בפטירת מהר"ש שיוכל זה לגרום בלבול וכו'. ועוד האם ישבו מדפיסי ווילנא וטיכטו עצות מתי הזמן מוכשר להכניס איזה שינוי של חצי שורה בתוך הפסקי דינים, ויפול הגורל על זמן פטירת מהר"ש? אתמהא! זאת ועוד, הרי כל מחבר ספר או מוציא ספר לאור, ניתנים לו עלי הדפוס קודם ההדפסה לעבור על הטעויות ולהגיה את הספר. כמו כן כאן, על אף שהספר נדפס 'בין גברא לגברא' היו כאלה שהיו אחראים על ההדפסה (היינו אלה שמסרו את הספר לדפוס) – וכי יעלה על הדעת שיוציאו ספר בלי להגיה ולעבור עליו? אין ספק שעברו עליו ובדקו את הדפים הנדפסים ולא מצאו שום שינוי ממה שהיה בכתב יד הגאון המכבד! יותר מזה, הלשון 'אינה תשובה' אין לה שום משמעות כאן בענין המדובר (ואם כבר – היה לו לכתוב 'ואינה ראייה' כפי הענין). לשון זו מוצאים בכמה מקומות ב'צמח צדק' ושם יש לה משמעות (ראה שו"ת צ"צ חלק באורח סי' יא אות ג; ואבה"ע סי' ל; שם סי' נ"ו סק"א; שם סי' שט"ו סק"ו; ובצ"צ על משני שבת פ"ו מ"ב)!

יש גם לעמוד על המכתב השני לרבי אברהם חן. הלא מה זה עשה, לא הוא כתב שיש זיוף בצ"צ, ואף לא גרם לזה בעקיפין, כי מכתבו של הגר"י הוטנר קדם לספרו של פישמן-מימון, כנראה. אלא מאי, שכל החרדה הגדולה שגרמה לכתיבת מכתב זה היתה על שאחד מחסידי חב"ד האמין שאכן הצ"צ כתב דברים גדולים על הגר"א, וזהו דבר בלתי אפשרי.

עוד יש להעיר, מכל סערה זו מוכח שרבי אברהם חן – מוותיקי חסידי חב"ד – לא שמע מעולם על סיפור מעין זה, שהיה זיוף וכו'. וזה מפרך הנחתם כאלו היה זה פשוט בעיני חסידי חב"ד שבעל 'צמח צדק' לא כתב המלים "לא זכיתי להבין דבריו הקדושים".

יש לעמוד על עוד נקודה: הרי עד תש"ט לא היה ידוע כלל על סיפור זה של 'זיוף מדפיסי ווילנא', שהיה צריך לתפוס כותרות ראשיות! הרי הביבליוגרף הנודע, ר' חיים ליברמן, שידע על כל פרט ופרט של כל ספרי אדמו"ר חב"ד לא הזכיר דבר וחצי דבר מ'זיוף' זה – היתכן?

ולגוף העמוד: הוצאת קה"ת של שנת תש"ט היא הוצאה שלישית. הוצאה שנייה היתה בשננה בשנת תש"ו והיא בדיק כמו הוצאת ווילנא עם הנוסח המקורי "ולא זכיתי להבין" וכו' כמו שכתבנו למעלה. כלומר, אותו נוסח המקורי ואותה צורת הדף. בדפוס השלישי נשתנה הנוסח וכן צורת הדף. שוב נדפס צילום הספר על ידי הוצאת קה"ת בשנת תשל"ב, עם הנוסח 'מתוקן' כמו הדפוס השלישי, אבל בצורת הדף אחרת! איך יכול להיות ששניהם צולמו ממהדורת ווילנא ה'מתוקנת' והם שונים אחד מן השני, אתמהא! חפשתי בהרבה ספריות גדולות בעולם ואצל אספנים פרטיים ולא מצאתי עותק 'מתוקן' של הוצאת ווילנא, אלא כולם כלשון המקורית. גם בספריית חב"ד בניי כנראה לא קיים עותק 'מתוקן' כיון שכל פניות אליהם על ידי אנשים רבים עלו בתוהו. לאחרונה עלה בידי להשיג עותק ה'מתוקן' של דפוס ווילנא, כנראה עותק נדיר ביותר. אכן הדף הזה הוא מודבק בתוך הספר ורואים איפה שנתלש הדף המקורי, והוכנס דף זה במקומו. אם כן, אין שום הוכחה שמדפיסי ווילנא חזרו והדפיסו את הדף. אמנם, אף שמצאתי עותק יחיד ובודד, ואולי יש עוד עותקים 'מתוקנים' כזה שעוד לא ראינו, הוא בטח לא כמו שנכתב במכתב 'ברוב הטופסים הספיקו לתקן את זה'. יש להוסיף שהמוציאים לאור של ספרי הצמח צדק היו נכדיו, כנראה בני האדמו"ר מקאפוטס או בניו של אחד הבנים האחרים של הצמח צדק, שלא הפריעו להם דברי הסבא, שכתב על הגר"א בכבוד גדול.

ולענין עצמו: איזה 'פשע' יהיה אילו הגאון בעל הצמח צדק היה כותב שלא זכה להבין דבריו הקדושים של הגר"א – עד כדי שהוא היפך השכל' ר"ל (ועד כדי שצריכים להוציא את הדף ולהדפיסו מחדש)? נראה שלשון הצמח צדק' בגוף כתב ידו היה כמו שמופיע בכל העותקים הישנים (ואין להוכיח מצילומי צילומים של כתב יד או כתבי יד אחרים שבקלות אפשר לזייפו), ואכן כך יצא מהדפוס והופץ בכל העולם. אלא שהיו כאלו שהפריעו להם שבעל הצמח צדק' מכבד את הגר"א, ולכן חזרו והדפיסו אותו הדף בהשמטת השורה ובתוספת מלים שאין להן משמעות. מי הוא זה ששינה את הדף? בהתחלה חשבתי

הגאון רבי אליהו קלצקין) שהיה תלמידו של הגאון בעל 'צמח צדק'. בסימן ה' יש נידון לגבי סופר סת"ם שפשע בכתיבתו אם יש לפוסלו גם כשוחט ובודק. הגרנ"ה מביא מהגאון רבי אהרן אב"ד ווילקאמיר שרצה לפסול ומהגאון רבי אברהם צבי אייזנשטאט בעל ה'פתחי תשובה' שרצה להכשיר. דעת הגאון רבי נפתלי הירץ קלצקין היתה גם לפסול. בסי' ו' כותב: "הנה הרב הה"ג בעל פתחי תשובה האבד"ק אוטיאן התאמץ בכל עוז להכשיר את השו"ב הנ"ל ונעתר לגדול בקשתו הרב הה"ג כמוהר"א האבד"ק ווילקאמיר לחזור מדבריו הראשונים. אחר התחלפות כל הדברים נשלחו כל הניירות לכבוד קדושת אדמו"ר מנורה הטהורה הגאון האמיתי בוצינא קרישא נהורא נפישא חסידא ופרישא רשכבה"ג כקש"ת מרן מנחם מענדיל שליט"א מליבאוויטץ. בעל ה'צמח צדק' משיב לו בזה"ל: "מכתבם ע"י המוכ"ז הגיעני נידון השו"ב והגם כי דברי הרב הה"ג בעל פתחי תשובה ש"י ומה שהסכים עמו הרב מוהר"א מוילקאמיר ש"י א"צ הסכם ידי עכ"ז אמרתי ג"כ למלאות רצונם להשיב כי נכון לפע"ד ג"כ...". בסוף התשובה כותב הגאון רבי מנחם מענדל: "לכן נראה נכון כפסק הרב הה"ג בעל פתחי תשובה ש"י שהסכים לו ג"כ הרב הה"ג מוילקאמיר ש"י ואף שאינם

מתוך המכתב הראשון, שהוא לא אחר מרייצ"ש! שהרי נכתב שם בשמו: "ומובן אשר לא היתה בידי לבער את כל הטופסים עם הנוסח המזויף". כלומר, כך מספר ריי"ץ על עצמו, שלא היה בידי לבער את כל הטופסים – והוא שהלך להרפס את הדף ה'מתוקן' זמן רב אחר ההדפסה המקורית (שהיה אז בעת שנרפס ה'צמח צדק' רק בן ארבע); אולם, הלכתי לבדוק את המכתב המקורי, ואכן הכותב שינה בכתב ידו את המלה 'בידי' ל'בידים', אבל עדיין הספק במקומו עומד שהרי כידוע אמיתת דברי ריי"ץ מוטלת בספק. (שוב רואים שאחר שנשתתקה המחלוקת זמן רב, עדיין היו כאלו שניסו לחמם ולתרוח ריב מחדש, כדרך ספרו 'דברי הימים ההם', ואכמ"ל.) כנגד זה ראה בעמוד הבא ב'צמח צדק' שם (דף ע' ע"א), בדי"ה פ"ח דנדרים, שמביא סייעתא לדבריו מדברי הגר"א, "וכ"כ הגר"א סי' קנ"א סי"ד."

ולעצם הדבר שמשנים מה שלא נראה להם, כבר קרה אצל ה'צמח צדק' ואינו דבר חדש. הרי בנו של ה'צ"צ, הגאון רבי יהודה ליב האדמו"ר קאפוטס, מתלונן על זיופים שעשו 'אנשי שלומנו' בצוואת אביו ה'צ"צ מיד אחר פטירתו! (ראה ר. הך, 'אמינותן של איגרות החסידים', 'קתדרה', כרך 55, ניסן תש"ן, עמ' 55-56).

ראה גם י. מונרשיין, 'אגרת לידיד' (תשנ"ג) עמ' 21: "אדמו"ר ה'צ"צ (הצמח צדק) השיב פעם תשובה לגאוני לכוב ריי"ש נטנזון וגיסו רמ"ז איטינגא (כך שמעתי מהרה"ח ר"א בריי הורוויץ, ובשם הגרש"י זיין שמעתי שהיתה זו תשובה לגרעק"א), ובתוך דבריו השתמש במליצת הכתוב 'הלא קטנם עבה ממותני'. ראה זאת הרה"ח ר' פרץ חן מטשרניגוב, ואמר לרבי שהוא יכול להיות עניו על עצמו, אבל לא כשזה נוגע בכבוד החסידים והחסידות. ולא עזרו לצ"צ כל טיעוניו, והוא נאלץ לכתוב שנית את כל התשובה בהשמטת המלים הללו." (כנראה שהחסיד הזה לא היה נוכח בעת שכתב הגאון בעל צמח צדק את התשובות שהבאתי בהערה 11).

וראה עוד מש"כ מונרשיין במאמרו, 'אמינותן של איגרות החסידים מארץ ישראל' (חלק שני), 'קתדרה', כרך 64, תמוז תשנ"ב, עמ' 89: "התופעה שחסידים משמיטים מכתבי רבותיהם אינה נדירה כלל. אין הם רואים בכך כל סתירה לקדושת דברי הרבי. כל עוד בטוחים הם שכונתם ומעשיהם רצויים ומתאימים להשקפתו האמיתית של רבם, או בשעה שההשמטה נעשית מתוך חשש לפגיעה בכבודו של הרב ויכבוד אלוקים הסתר דבר". ראה שם גם בהערה 152. הצנוורה של דברי הצמח צדק היא ביטוי בפועל של הנהגה זו. מבחינה זו יש מקום להסתפק בעוד כתבים ומכתבים שיצאו ממולי"ם הנ"ל בענין זה, אם אכן נגעו בהם ידי זרים.

צריכים להסכמת... ד' אהו' ד"ש (דברי אהובו דורש שלומו) באהבה מנחם. ושם בהערת שוליים: "אהמלכה"ד מצ"ה (משה צבי הירש – בן המחבר) ע' בת' צ"צ מאדמו"ר נ"ע חיו"ד סי' א' ועוד כמה תשובות שם תמצא רוב דברי אדמו"ר שבכאן ופלא שהשמיטו בדפוס דברי תשובה זו החמודה אשר הגדולים הנ"ל קלסוהו מאד. כמים פנים אל פנים, כך העריכו גדולי ישראל שלא ממחנה החסידים, את הגאון רבי מנחם מנדל.¹⁵

אגב: רואים איך תלמידי הגרמ"מ העריכו גדולי תורה כמו שהאריך בספר 'אילה שלוחה' בן המחבר, בהקדמתו, וכותב בהערה על אביו: "...ומפורסם להם בצדקתו ובחסידותו ובעומק למודו בש"ס ופוסקים שקבל מרביותיו כשלש מאות רבנים גאונים צדיקים וחסידים מאורי עולם נבג"מ...". שם מביא רשימה של קרוב למאה רבנים וגאונים שמהם שאב תורה ויראה – מכל החוגים – מתנגדים וחסידים גם יחד. הוא למד אצל מרן החתם סופר שלש שנים ושלושה חדשים. בהקדמה גם מביא שדורו זקנו מצד אמו ה' הרב הגאון רבי נפתלי הירץ אבד"ק בירז צ"ל מגדולי תלמידי הגר"א צ"ל (אמנם לא ידוע עליו ממקור אחר).

ראה גם בספר 'גאונים און גדולים', ווילנא תרצ"א, מאת חיים חייקל לונסקי (ביידיש), בפרק על הגאון רבי אברהם צבי אייזענשטאט שכותב שהיו באים אליו מכל העולם להתייעץ ולהתברך, לא רק המתנגדים אלא הרבה מאד חסידים היו נוסעים אליו להתייעץ. וכשהיו שואלים מהם, היתכן, הרי יותר טוב לנסוע לגאון וצדיק רמ"מ מלובאוויטש! היו עונים, כך צווה להם רבם הגדול לנסוע לבעל פתחי תשובה, באמרו שהם לא צריכים לטרוח ולהוציא הוצאות מרובות לנסוע ללובאוויטש כשיש להם סמוך וקרוב באוטיאן גאון גדול כזה חכם וצדיק בעל ה'פתחי תשובה' (שם ע' 92).¹⁶

15 ראה למשל, פרקי דרבי אליעזר עם ביאור הרד"ל (הגאון רבי דוד לוריא מכוחאב ישן), ווארשא תרי"ב, בשמות החתומים בסוף הספר: 'לובאוויטש, כ"ק הרב הגאון החסיד מו"ר הרמ"מ שליט"א; בנו הרה"ג החסיד מ' ש' זלמן נ"י; בנו הרה"ג מ' ישראל נת נ"י; חתנו הרה"ג מ' לוי יצחק נ"י. כמו כן יש לציין הקשר שהיה בין הגרמ"מ והגאון רבי יצחק מוואלאוין – ואין כאן המקום להאריך (ומה ששמעתי מהמו"ל הנ"ל בשיחתו עם הג"ר צבי גרושקא-כהנא מבית מאיר, שהיה קשר בין האדמו"ר רד"ב בנו של הגרש"ז, להגר"ח מוואלאוין, ונסעו ביחד לפטרסברג – אין לו שחר כלל).

16 דמותו של הגר"א, שיצא נגד החסידות, 'הפריעה' לאנשים רבים שהלכו בדרך החסידות. הם ראו בזה 'קושיות' שצריכים ליישבן, ובמקום לומר "אלו ואלו דברי אלקים חיים", ניסו בכל מיני הצטרפויות להראות שבעצם לא התנגד הגר"א לחסידות במהותה, ואם התנגד, זה רק בגלל סיבות צדדיות. לכן מאז פטירת הגר"א ועד ימינו אנו, יש שניסו להשפיל ולמעט כבודו של הגר"א (וגדולים אחרים), שלא הסכימו לדרכם. מטרתם להראות קטנותו של הגר"א בתור איש, היות שלא היו יכולים לגעת בגדולתו בתורה וביראת שמים. מן הראוי שלא להתייחס לסיפורים אלו, שזיפם מוכח מתוכם. אולם, לראובנו בדור עניי הדעת כיום, רבים מאמינים לדברי כסילות, בגדר פתי יאמין לכל דבר, ואינם יודעים להבחין בין אמת לשקר ועל כן צריך לברר הדברים. אביא כאן כמה דוגמאות של סיפורי כסילות, שמתוך הרקע אפשר בקלות לעמוד על זיפם.

א. בספר 'אבן שתיה' (מהדורה חדשה עם הוספות מהמוציאים לאור; דפוס ראשון: מונקאטש, תר"ץ), ירושלים תשנ"ד, והוא תולדות הרב יעקב קאפיל ובנו הרב מנחם מנדל מקאסוב וצאצאיו אחריו. בעמ' ר"ז

הערה י"ז (שהיא נוספה בהוצאה חדשה), מובא הסיפור הבא:

"כאשר הוזכר בזה הספר 'חיי אדם'... רבנו הק' התבטא אי פעם עליו... איני רוצה להתבטא עליו בכינוי 'חיי אדם' [תחת חיי אדם...] כי תיקן את תפילת זכה... אולם למחיל לו איני יכול. וסיפר כי בתקופת המחלוקת... קרה ונסעו הגר"א עם הגר"א מדאנציג בעל 'חיי אדם' בצוותא, ובאמצע הדרך ביקש הגר"א מוילנא לעצור ולהיכנס לאכסניא אחת שעל אם הדרך כדי להתפלל 'תפלת המנחה' נענה הגאון בעל חיי אדם ואמר, כי אי אפשר להכנס לאכסניא זו, כאשר ושייכת ל'חסיד'. על כך הגיב הגר"א מוילנא כי אף אם יגור בה – להבדיל – 'קראי' גם כן אכנס אליו ותפלת. [הגר"א מוילנא לא אמר 'להבדיל', אולם רבנו הק' ה'תורת חיים' בספרו זאת אמר 'להבדיל' – והורה לבעל העגלה לעצור ויכנס לאכסניא. כשנכנסו, פגשו בבעל האכסניא... כששוחחו עמו במשנת תורתנו הק' התפעלו לראות כי גדלה חכמתו למאוד. וכשהראו סימני התפעלות – נענה הלה ואמר, כל מה ששוחחנו עד הנה נרמז בחיבה אחת מרבי הקדוש הרב המגיד ממעזריטש. ראה שם בהמשך עוד דברי הבל ורעות רוח וכך ממשיך: "שוב שאלו: למה הנך חסיד?... ענה הלה: אני חד מן ועירא דמן חבריא תלמידי רבנו הק' ממעזריטש... וכל שכן גדלותו של הרבי הק', ומדוע לא אהיה חסיד? מיד פנה הגר"א מוילנא אל הגאון בעל חיי אדם ואמר לו: ראה עד היכן הטענתי! וביקש לנסוע למעזריטש... ולנסות לשכנע או להשתכנע בצדקת הדרך הנכונה. כשנודע הדבר להגאון בעל חיי אדם מיהר אל אמו של הגר"א מוילנא והבהיר לה את דעתו הוא, כי באם יסע בנה למעזריטש עלול הוא להשתכנע בצדקת דרך החסידות, ולדעתו הרי זה בבחינת שמד. אי לכך, ביקשה כי תלך לבנה ותאסור עליו נסיעה זו בגזירת 'כיבוד אב'. ואמנם נענתה לבקשתו ואסרה את הדבר על בנה, ובכך נמנעה האפשרות להפסקת המחלוקת האיומה. ועל כך – הפטיר רבינו הק' – אינו יכול למחול לו." ע"כ דברי הבליו, כולל ההוספות בסוגריים המרובעות.

מי שקורא סיפור זה, רואה בעליל שכל כוונתו להשפיל כבוד הגר"א וה'חיי אדם' ולמתן התנגדותו של הגר"א לחסידות, לומר שבעצם לא התנגד לחסידות, אלא פשוט לא הכיר אותה. המסר של הכותב הוא שהגר"א לא היה כל כך גדול וממילא התנגדותו לחסידות אינה כלום. הנה כמה נקודות שהכותב רוצה להכניס לתוך מוחם של הקוראים: (1) הגר"א היה עושה טיולים; (2) היה נכנס אפילו לאכסניה של קראי; (3) הטעו אותו על החסידות, והוא כפתי נגרר אחרי המטעים אותו; (4) היה נער שאמו צריכה לנווט דרכו, להורות לו מה לעשות; (5) הוא שמע לאמו על אף שב'דוחניות' בין אדם למקום אין דין לציית לאם. בקיצור: כל כולו השפלה גדולה אחת של כבוד הגר"א ר"ל. והנה הכסילים שכתבו את הסיפור ב'אבן שתי' אפילו לא טרחו לבדוק אם בכלל אפשר הסיפור. ה'חיי אדם' היה צעיר לימים בחיי הרב המגיד ממעזריטש. הוא נולד בשנת תק"ח ולמד בפראג אצל הגאונים רבי יוסף ליכרמאן ורבי יחזקאל לנדא בעל 'נודע ביהודה', והגיע לוויילנא רק בגיל העמידה, אולי כמה שנים קודם פטירת הרב המגיד, אבל עסק שם במסחר. ספק אם היה לו קשר מיוחד עם הגר"א עד שנעשה מחותנו של רבי יהודה ליב בן הגר"א. חוץ מזה, עד כמה שידוע לנו, הרי הגאון בעל חיי אדם לא היה מעורב כלל וכלל במערכה נגד החסידות, ולא הזכיר שמו בשום מקום בענין זה. כמו כן אין בכל ספריו אפילו רמז קל נגד החסידות. כל הסיפור אינו אלא המצאת יושבי קרנות.

אמנם, הוא לא הראשון ש'ברא' את הסיפור של אמו של הגר"א, המתערכת באורחות חייו. סיפור דומה מובא בספר 'אביר הרועים', ח"ב, פיעטקוב תרצ"ח, עמ' נ"ד אות ש"ח: מדובר בסיפור ששמע המחבר, ר' צבי יהודה הלוי מאמלאק, מהגאון רבי אברהם מסאכטשאב בעל 'אבני נזר', שהפליג מאד בשבח הגר"א, והתמרמר על שהיה הגר"א מתנגד לחסידות. "...ואמר שבעת שנסעו לוויילנא שנים מהחסידים להתווכח עמו כידוע... מעשה שטן הצליח שהסיתו תלמידיו לאמו, וגזרה עליו שלא יניח אותם לבוא לפניו כלל." לדעתי ספורים אלו אינם אלא יצירות בדויות בלי יסוד (לפי דעה אחת, הרי אמו נפטרה בשנת תקכ"ט - ראה ישורון, ח"ד תשרי תשנ"ט עמ' תשי"ז, כמה שנים לפני שיצא הגר"א נגד החסידים!). כנראה שהם נובעים מהכבוד שהגר"א מראה כלפי אמו בתוך 'אגרת הגר"א' ('עלים לתרופה', מינסק תקצ"ו). פשוט

לכל בר דעת שסיפורים בדויים כאלו לא יצאו מפי גדולי ישראל ואדמו"רים כגון האבני נזר. ועל כגון דא נאמר הרוצה ליחנק יתלה באילן גדול, לעומת זאת, הגאון בעל ה'אבני נזר' מפליג בכבוד הגר"א – ראה שם עמ' נ"ב, דברים שאמר על הגר"א: "...חכמת התורה... ההנך יודע מי ה' בקי בחכמת התורה, האר"י הקדוש ז"ל ה' יודע חכמת התורה... והגר"א ז"ל מוילנא ה' ג"כ יודע חכמת התורה." ראה שם הרחבה בהמשך. גאון ורשכבה"ג כזה היה יכול להעריך את גדלות הגר"א.

ב. בספר 'רמ"ח אותיות' (נרשמו מפי המשפיע החבר"י הרה"ח ר' גרונס נ"ע ממה ששמע מפי רבי הלל מפאריטש נ"ע ועוד), נזר יארק תשנ"א, אות קע"ד, נאמר:

"פתקא א' מצאו אצל הגאון מוילנא וכתוב בה: כשהלכתי בגולה הייתי בק"ק פולנא ושמעתי שיש בעל מופת במעוזכו [כלומר: הבעש"ט], והלכתי אצלו והייתי בביתו ושמעתי שאמר שיעמידו מיטתו באמצע החדר ואיש לא יהי' שם, ושאלוהו מתי יוכלו ליכנס לחדרו ואמר שיהי' סימן כשיעמדו כל השעונים בעיר יכנסו, וכן ה' שבשעה אחת עמדו כל השעונים בעיר וגם שעוני שבצלחתי עמדה, אבל אני איני מאמין בו, עכ"ל הפיתקא. ויראוהו לאדמו"ר [בעל התניא] ואמר שגם הבעש"ט אמר אח"כ שאצל הדלת עמד נער א' [הכוונה לגר"א] שהי' מנגד לדרכי כו'."

שוב רואים 'ספרות יפה' בדיונית ודמיונית, שנועדה להשפיל כבוד הגר"א, 'אצל הדלת עמד נער א' שהי' מנגד לדרכי'. כולו שקר מיסודו. הרי המערכה נגד חסידות התחילה רק בסוף ימיו של הרב המגיד ממעזריטש, בשנת תקל"ב, שנים עשרה שנה אחר פטירת הבעל שם טוב. המטרה של הסיפור היא, מן הסתם, להראות שהגר"א הודה בגדולתו של הבעש"ט, והתנגדותו נבעה מעיקשות גרידא. לפי סיפור זה המערכה לא החלה בשנת תקל"ב, בגלל סיבות שנוולדו אז, אלא היא המשיך להתנגדות נשנת – בלי טעם אמיתי. ולעצם הרברים, הרי כל הסיפור הוא תיאור של פטירת הבעש"ט, כלומר, כשיעמדו כל השעונים אז ידעו כי הלך לבית עולמו. הרי הגר"א נולד בשנת ת"פ, ובעת פטירת הבעש"ט בשנת תק"ך, היה הגר"א בן ארבעים. היה אז כבר ידוע כאחד מגדולי הדור – ראה ב'לוחות העדות', אלטונה חקט"ו ע"א ע"ב מה שכתב הגאון רבי יהונתן אייבשיץ ז"ל: "וכמו כן שלחתי פירושי דקמיעות לק"ק ווילנא כי ביחוד שמעתי בתוך חכמי עיר יש א' מיוחד החסיד קדוש וטהור מאור ישראל כלול כל החכמות חריף ובקי ולו עשר ידות בנסתר מוהר"ר אלי' יצ"ו אשר נודע תהלתו בכל פולין ובברלין וליסא מקום שעבר החסיד הנ"ל יספרו ממנו גדולה..." – הגר"א היה אז רק בן שלשים וחמש – חמש שנים קודם פטירת הבעש"ט! בשנת תק"ך כבר היה הגר"א תושב קבוע בוילנא אחר ששב מגלותו, ושוב לא הרחיק לכת מק"ק ווילנא. האם היה אז הגר"א רק 'נער' (ואם כוונתם ללשון גנאי, כמו שראיתי במהדור"ב של החיבור 'רמ"ח אותיות' – הרי הם בכלל כת מבזה תלמידי חכמים שאין להם חלק לעזה"ב. [ומה מאוד יש להצטער כי דברים בוויים מעין אלו, שהם בגדר מינות, זוכים להפצה בלתי מבוקרת בבתי מרובים של שלומי אמוני ישראל]).

אלא, כך דרכם של המספרים, לבדות דברים שלא היו ולא נבראו, ולהגזים על מה שהיה, להראות שאין לצד שכנגדם שום עמידה. אולי יגלו לנו איפה מצאו הפתק ולכן נעלם? האם גנבו אותו מבית הגר"א ואף אחד לא ידע ממנו? והיכן התגלגל פתקא של הגאון מוילנא עד ליאזני? ומה זה שלא נודע זכרו עד היום. ולמה לא נשמר בקפידא גדולה פתקא של הגר"א המספר "מופת" מבעל שם טוב, ומי זה שלא שמר עליה כבכת עין? ולמה לא ידע מזה בעל 'בית רבי' וכדומה? גם קשה על כותבי הסיפור, הרי הבעש"ט הרגיש בגר"א (שעמד אחרי הדלת שלו) ובהתנגדותו שלעתיד, ולמה לא צוה לקרוא לו ולהתווכח אתו ולהעמידו על דרך החסידות, ובוזה היה מונע כל העג"צ משנת תקל"ב ואילך? כמו כן למה ניסה הגרש"ז להשכיח שלום בין הצדדים ולדבר עם הגר"א – הרי היתה לו קבלה מן הבעש"ט "שהיה א' (הגר"א) המנגד לדרכו" (ובכלל יש לברר אם באותן השנים היו נפוצים שעוני כיס אצל אנשים שלא היו אמידים...) לעצם הענין, עד כמה שידוע לי, הבעש"ט נזכר על ידי הגר"א רק פעם אחת, בארחת חיים' (כתר ראש), בשם הגר"ח מוואלאוין, בחלק 'מאמרים ומעשיות שונות', אות י"ג: "ואמר [הגר"א] כל מה שהבעש"ט

ידע היה הכל ע"י שאלת חלום בכל לילה". אין כאן דבר שלילי. (דברים אלו של הגר"ח סותרים את דברי הרב המגיד רבי דוד ממאקוב במכתבו להגאון רבי שלמה זלמן ליפשיץ [בתוך כתב יד 'זמרת עם הארץ']. מה שמביא שמועה בשם הגר"א בגנות הבעש"ט. ידוע שרבי דוד התנגד בחריפות לחסידות, ולכן אין לסמוך על דבריו שם נגד עדותו של הגר"ח.)

ג. בכת"ע 'כרם חב"ד', גליון ד' (ח"א), תשנ"ב, שפך העורך כל קלנו על ההתנגדות לחסידות. לא ניכנס לכל טענותיו ותלונותיו כי שום חכלית לא תצא מויכוחים, ויהא לו אשר לו. רק נעמוד כאן על תיאוריו וסברותיו הנוגעים לענין שעכשיו אנו עוסקים בו, היינו, המשך דרך רבותיו בהשפלת כבוד הגר"א. בתוך דבריו הוא מאשים את הגר"א וטוען שהגר"א לא נטל חלק במחלוקת הפנימית של קהילת ווילנא היות שהיה מקבל תמיכה מהקהל. וכך כותב: "איני סבור שפרנסי וילנא היו מתבוששים 'לרמז' לגר"א שבאם יצא לנגדם תופסק תמיכתם בו ובתלמידי הקלויז שלו. לפיכך אפשר שהגר"א ראה קיומה של תורה בהעדר המחאה דוקא ובקידוב הפרנסים..." (עמ' 185). כלומר, לפי דעת הכותב, הגר"א 'מכר' עצמו בשביל כסף. אין לך ניסיון להשפיל ולמעט בכבוד הגר"א יותר מזה. בהמשך, העורך מנסה לרכך את ה'סטירה' ולהצדיק פעולות הגר"א כאילו על פי דין. בעבור 'קיומה של תורה' עדיף לשתוק.

לעומת עורך 'כרם חב"ד' ותיאורו על הגר"א, נביא תיאור של תלמידו של הגר"א, הגאון רבי ישראל משקלאוו בהקדמת ספרו 'פאת השלחן', צפת תקצ"ו:

"ומי יוכל לספר צדקתו וחסידותו שלא שח שיחת חולין מעולם ולא קיבל עליו עול ציבור ורבנות ושום טרדות והיה שונא בצע... והיו עובדא שבעירו רבתי עם פסקו מהקהל הקדש ליתן לו בכל שבוע סך מסויים לפרנסות בני ביתו והי' שמש א' שעל ידו היו שולחים דמי הסיפוק מקהל הק' ולקח השמש לעצמו ולא הביא לו ונמשך כמה שנים ולא הגיד הגאון לשום אדם וסבל כל כך דוחק עד שאשתו הצדקנית עם בניו הקטנים לא היה להם במה להחיות נפשם... ולא רצה לגלות ענין שנפסק נתינות הסיפוק מבטחוננו השלם ושלא יבוש אדם על ידו עד שחלה השמש וחלה למות והתודה בפני כל כי כמה שנים במספר שלא נתן לו סיפוקו הנשלח על ידו ומת השמש הנוכח".

(ראה גם מה שהובא בספר 'חמשה אלפין', ווילנא תרע"ד, דף מ"ט ע"ב, בענין זה.)

העורך של 'כרם חב"ד' כותב במקום אחר (ראה 'צדיק ועדה', ירושלים תשס"א עמ' 306 הערה 13) שסיפור זה לא היה ולא נברא ח"ל: "...וגלר 'הסיפור הידוע' ששמש הקהילה לא מסר לגר"א את הכסף ששלח אליו הקהל, והגר"א ובני ביתו סבלו חרפת רעב". לדבריו המקור הוא ז. יעבץ שהביא מקור אחר, אולם הכותב, אחר חיפוש "לא מצא דבר וחצי דבר מזה". אולי אם היה מחפש עוד, היה מוצא מה שכתב תלמידו של הגר"א, הגר"י משקלאוו שמביא את הסיפור.

העורך הג'ל ממשיך עם דבריו, שהגר"א, מרוב 'תמימות' היה יכול להאמין כל דבר: "אכן, רק פרוש שכזה [הגר"א] יכול להאמין למשמע אונזי אודות כת אנשים המכנים עצמם חסידים... אדם אחר אשר שיח ושיג לו עם הבריות, לא יאבה שמוע סרה על אלפי החסידים הידועים בארץ... גם עשרות רבנים... נמנים על תלמידי הצדיקים מבית מדרשם של הבעש"ט והמגיד ממעזריטש, ומי יבוא להרהר אחריהם?" (עמ' 188). כלומר, הגר"א לא ידע כלום מן הנעשה בחוץ, ובלי לברר את הנושא, מרוב פרישותו, יאבה שמוע סרה על החסידים'.

לא מספיק שהגר"א היה פרוש, אלא, ממשיך הכותב בניסיונו להשפיל כבוד הגר"א, וכותב שפרנסי ווילנא הביאו עדי שקר להעיד בפני הגר"א נגד החסידים: "סביר שהגר"א עצמו לא הכיר את העדים ואימונו בהם ניתן כנראה לאור סמיכתם של הפרנסים" (עמ' 189). כלומר, הגר"א לא בדק אם הם נאמנים, אלא האמין להם על סמך הפרנסים. מנין לו לכותב כל זה? הרי הגרש"ז כותב (במכתבו של שנת תקע"א): "והכל על פי השמועה מפי אנשים כשרים ונאמנים בעיני כבוד תורתו [של הגר"א]". הגר"א כן הכיר את

העדים, לפי דעת הגרש"ז. (וראה המשך דברי בעל התניא במכתבו שם). מעניין שהגר"א לא יצא אף פעם להתערב בענייני הכלל, ואילו כאן שמדובר בענין נפשות, הגר"א האמין לכל מי שהוא, לפי דעת הכותב הנ"ל. אמנם, לפי מה שכתב הגרש"ז לרבי אברהם מקאליסק אודות השתוללות של חסידיו בקאליסק, גם העדים שהיו אמונים על הגר"א, היו יכולים להעיד דברים אלו בפני הגר"א. רק שלפי דעתו של הגרש"ז (שבעצמו התנגד לדרכם של ר"א מקאליסק ותלמידיו) לא היה צריך הגאון לצאת בחריפות כ"כ, וגם למה יצא הקצף מאת הגר"א על כל החסידים. וע"כ סבר שוודאי העידו לפניו בשקר על עוד מעשים אשר לא עשו.

בניגוד לדעת עורך 'כרם חב"ד', שהגר"א עשה את הכל מחמת סיבות אישיות, יש לנו עדות נכד אחיו של הגר"א, הגאון רבי שלמה זלמן (ב"ר אליהו בן הגאון רבי אברהם, בעל מעלות התורה – אחי הגר"א) ההיפוך ממש. רבי שלמה זלמן כותב בספרו 'בית אבות' על פרקי אבות (ברלין, תרמ"ט), דף פ"ג ע"ב: "והנראה לי בזה אף שמתריבים לנקום נקמת ה'... אבל עם כל זה בקרבו יצער... וכיון שכן הוא, שאל יעשה מעשה רק מחמת כבוד ה', ראוי לשקול הדבר שלא יהא נוגע גם לעצמו... ולא הותרה אלא עבור כבוד שמו, אבל אם אין מחשבתו לזה לבד אלא שיש בו פניה גם עבור עצמו וא"כ נשאר הפעולה בגנות והוא כמו שופך דמים... שמעתי בשם דודי הגר"א ז"ל מוויילנא שאמר על מעשה שאירע בימיו [רומז למאבק נגד החסידים] שאם לא עשו עבור כבוד ה' לבד רק ששיתפו גם עבור עצמם, הרי הם שופכי דמים ורוצחים".

הרי לדעת העורך הנ"ל, הגר"א לשיטתו היה רוצח ר"ל! ועל כל השערותיו וסברותיו של אותו עורך אני שואל: הרי הבעל התניא, בן זמנו של הגר"א ובר פלוגתה, והיו לו חסידים בוויילנא עצמה שנהיו עוד בחיי הגר"א מראשי הקהל, לא ידע כלל מכל ה'חכמות' של הכותב הנ"ל? הרי הבאנו למעלה מכתב הגרש"ז לרבי אברהם מקאליסק וכל כולו תלונותיו על האחרון שגרם שיצאו בחרמה נגד החסידים! בכל מכתבי הגרש"ז אין רמז וחצי רמז לכל דברי הבל אלו. הגרש"ז נוזהר כל כך בכבוד הגר"א וכל מה שמצא נגדו הוא ש'קיבל עדות שקר', בכל זאת הבין שהגר"א הוא גדול הדור ולכן אין אף אחד שירים ראשו לומר שהוא טעה בנוגע לחסידות, וכל נסיונותיו לשכנע את הגר"א עלו בתוהו.

אם נסכם את הנסיונות להשפיל ולמעט בכבודו של הגר"א, יש לומר שהפעילו שלש דרכים: א. יש שאמרו שהגר"א היה 'משכיל' והוא זה שהכניס את ההשכלה לליטא ורוסיה, וכמו שהמשכילים שאחר תקופתו של הגר"א יצאו בחרב ובחנית נגד החסידים, משום שראו בחסידות 'סכנה' לדרכם, כך הגר"א ראה בחסידות סכנה להפצת השכלה. בדרך זו הלך רי"צ בקונטרס 'דברי הימים ההם', והטביר שכל מי שהתנגד לחסידות היה משכיל, כי אחרת לא היה מתנגד. הוא גם מאשים את הגר"א בהפצת השכלה בליטא. (רי"ץ כתב סיפורים רבים בצורת היסטוריה) אך כידוע סיפורים הללו לא היו ולא נבראו בדומה לגניזת חרסון. חסידי חב"ד הנכונים יודעים זאת, אך אין מעיזים לומר זאת בגלוי – ראה משי"ב ב'ישורון' ט', עמ' תשי"ד הערה 9; ושם י', עמ' תשס"ב הערה 35). בדרכו, הלך גם העורך 'כרם חב"ד' (עמ' 154-155), ועוד חיזק את דבריו, והוסיף על הרשימה של הרבנים ה'משכילים' של ליטא, גדולי תורה ושומרי המסורת, ואין כאן המקום לדון בהבליי.

ב. יש שאמרו שהגר"א היה 'תמים' ולא ידע מה קורה סביבו. כלומר, על אף שהיה מרומם מכל העם בגדלותו, תורתו, ויראתו, בכל זאת תמימותו ופרישותו מנעו ממנו להבין שאין שום דבר רע בחסידות. בדרך זו הלכו הרבה מספרי אגדות בסיפורים שאין להם שחר (כמו 'דברי הימים ההם' שמאשים את ר' יוסף פאפסעלס בלי סיבה, שכפה את הגר"א לחתום על החרם!). ועל זה, הוסיף עורך 'כרם חב"ד' שגם היה 'נקנה' בכסף, כעבר כפוף לאדוניו הפרנסים בוויילנא.

ג. ויש שאמרו שהגר"א בכלל לא היה גדול ברמה של בני דורו, וממילא מה זה משנה שיצא נגד

החסידים, שהיו לצדם גדולים וגאוניים. הכותב הנ"ל יודע גם לספר על זה (שם עמ' 153, הערה 3): "לא כאן המקום ולא לי לדרן, גאונו של מי גדולה יותר, זו של הגר"א מוילנא או זו של בעל ה'צפנת פענח' – הגאון החסיד מרוגצ'וב". כלומר, מצד אחד גדול שלפני שבעים שנה (מתלמידי הגאון רבי יוסף דוב הלוי, בעל 'ביח הלוי', והגאון רבי יהושע ליב דיסקין - מבית מדרשו של הגר"א), ומצד שני הגר"א שהיה נחשב 'יחיד בדור' (כלשון הגרש"ז) לפני מאתיים וחמישים שנה. לפי דעת עורך 'כרם חב"ד' מי בכלל היה הגר"א שיצא נגד החסידים. ואם כן, לפנינו "מחלוקת הפוסקים" בדבר דרגתו של הגר"א, בין הגאון רבי שניאור זלמן מלאדי ועמו הגאון בעל "אבני נזר", והגאון רבי חיים מצאנז בעל ה'דברי חיים', ובין עורך 'כרם חב"ד': הגרש"ז קורא את הגר"א 'יחיד בדור', וה'אבני נזר' משווה אותו לאר"י הקדוש, וה'דברי חיים' אמר, "הגר"א היה חד בדרא הן בנגלה והן בנסתר והיה לומר התורה כנתינתה מסיני" (ראה 'חמדה גנוזה'), אך העורך הנ"ל מסופק אם הגר"א מגיע אפילו לדרגתו של "הרוגאטשובער". אבל האמת שהכותב הנ"ל צודק... שלא לו לדרן – שהרי אין לו שייכות לא לתורתו של זה ולא לתורתו של זה. אמנם, אין כאן פלא, שהרי הוא מאשים את הגר"א בדברים נלווים אחרים גם כן – ראה שם עמ' 153 ועוד.

בסוף דבריו, כותב העורך הנ"ל: 'ידידי אישי: כמו רבים שקדמוני, גם אני איני אובייקטיבי. אך שלא כמותם – אני מודה באשמה זו.' ואני מוסיף, אין כאן "חוסר אובייקטיביות" אלא שנאה המקלקלת את השורה. שנאתו שלו ושל הדומים לו (ראה על זה באריכות מ. פרידמן, 'משיח ומשיחיות בחסידות חב"ד-לובביץ' בתוך 'מלחמת גוג ומגוג', ת"א תשס"א, עמ' 174-229), לקדוש ישראל ותפארתו רבנו הגר"א זצוק"ל, ולתלמידיו הגדולים, ולכל אלו שלא משתייכים לחוגם, וכל שכן למי שהתנגדו להם, אין לה גבולות, והיא שהטעתם. עליו ועל כיוצא בו, אפשר רק לצטט מתוך האגרת ששלחו קהילת מינסק בשנת תקנ"ז על אלו שדברו נגד הגר"א (מתוך כתב יד מקורי שהיה מונח אצל ר"י בוקסבוים ז"ל): "...לא כן המתפרצים בעם הנערים המנוערים מכל, דברו עליו [על הגר"א] אשר אינו כדאי לשומעו, יסכר פי דוברי שקר הרוברת על צדיק עתק בגאווה וכזו עפרא לפומי...". אנו מתפללים שיבוא היום שייחמו השנאה והקנאה והתחרות, וירבה כבוד התורה ולומדיה, ונזכה לקבל פני משיח אמיתי בב"א.